

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 353.5.001.76

Микола Іжа, Сергій Попов

ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОЕКТ ІННОВАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

Аналізується становлення та розвиток державної регіональної політики в Україні, її основні складові та елементи, що є визначальними. Порівнюються особливості процесу впровадження державної регіональної політики з властивостями інноваційного процесу.

Ключові слова: державна регіональна політика, інноваційний проект, професійне навчання.

постановка проблеми

Протягом останнього століття в європейських країнах та країнах Північної Америки спостерігається переміна поглядів щодо подальшого розвитку суспільства: галузева політика змінилася на регіональну. Ідея останньої полягає у забезпеченні високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання, ефективного використання природного, економічного, людського та інших складових потенціалу територій, зміцнення соціальної та економічної єдності суспільства. Посилення уваги до регіональної ідеї в постсоціалістичних країнах Європи зумовлено, передусім, їх бажанням використати досвід Європейського Союзу щодо подолання нерівномірності розвитку територій, зокрема в економічному та соціальному аспектах. Утвердження регіональної ідеї в Україні започатковано у 90-х роках минулого століття, внаслідок чого відбулися певні зрушення у свідомості українського суспільства та напрацьовано вітчизняний досвід щодо формування та реалізації державної регіональної політики (далі – ДРП).

аналіз останніх досліджень і публікацій

Питаннями ДРП опікуються як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Вагомими є напрацювання російських науковців, зокрема: С. О. Агаркова, Е. Б. Алаєва, Р. М. Бікметова, Ю. Н. Гладкого, А. Д. Нестерової, А. І. Чистобаєвої. Значний внесок в теорію та методологію дослідження ДРП внесли вітчизняні дослідники, зокрема: О. О. Беляєв, З. С. Варналії, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, С. А. Романюк, В. П. Семиноженко та інші.

Регіональна ідея є відносно новою для України та набуває подальшого поширення в українському суспільстві. З огляду на основні ознаки щодо формування та реалізації ДРП останню можна розглядати як загальнонаціональний проект інноваційного характеру. У цьому контексті цікавими є монографічні дослідження інноваційних аспектів розвитку держави та системи державного управління і місцевого самоврядування за загальними редакціями В. П. Горбатенка М. В. Афанасьєва відповідно.

мета

Незважаючи на значні теоретичні та прикладні напрацювання, увага до ДРП в Україні посилюється як у аспекті подальшого удосконалення її змісту, так і реалізації. З позицій державного управління як провідного суб'єкту управління радикальними змінами у суспільстві доцільно розглянути досягнуті результати та стри-

муючі фактори щодо здійснення ДРП, зокрема в інноваційному аспекті.

Виклад основного матеріалу доцільно розпочати з того, що ДРП є відносно новим різновидом державної політики для України, яка за такими ознаками як якість та глибина змін, масштаб поширення та походження може розглядатися як національний проект інноваційного характеру. Їй, як іншим видам інновацій, властиві фактори опору як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Передумовою започаткування регіональної ідеї в Україні постали труднощі щодо подальшого розвитку українського суспільства, які, насамперед, проявилися у зростанні територіальної нерівномірності економічного розвитку та скороченні можливостей соціального забезпечення громадян. Ці труднощі зумовлені сукупністю різномірних стримуючих факторів розвитку чинників, у тому числі пов'язаних з безсистемністю формування та реалізації державної політики, відсутністю ефективного стимулювання діяльності органів влади та населення щодо використання природного, економічного, трудового, наукового та інших складових потенціалу регіону в інтересах його розвитку. Така природа започаткування нової ідеї характерна для інноваційних змін.

Соціалізація регіональної ідеї як одна зі складових закріплення новації у суспільстві започаткувалася у перші роки незалежності України. Так, одна із перших конференцій «Актуальні проблеми управління територіями України» відбулася у Києві у листопаді 1992 року. У 90-х рр. минулого століття було видано окремі праці з проблем регіонального (територіального) розвитку та першу навчальну літературу. Подальшому поширенню та закріпленню зазначеної ідеї в Україні сприяло введення її у дію Указом Президента України (травень 2001 року) у форматі Концепції державної регіональної політики (далі – Концепція). Остання ґрунтувалася на необхідності прискореного поступу країни шляхом сталого розвитку, економічного зростання, поєднаного з активною соціальною політикою держави, демократизацією всіх складових суспільного життя. Реалізація Концепції передбачала два етапи. Перший етап (2001–2003 роки) спрямовувався на розроблення та вдосконалення законодавства з питань регіональної політики та місцевого самоврядування. Другий (після 2003 року) – формування економічних та організаційних передумов здійснення ДРП. Концепція визначила суб'єкти формування та реалізації ДРП, а саме: Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, територіальні громади. Окрім того, Концепцією передбачалося утворення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади та формування мережі агенцій регіонального розвитку, чисельність яких сьогодні становить 43 одиниці. Тобто здійснення ДРП в Україні започатковано організаційно-правовим механізмом державного управління.

Наступним кроком впровадження Концепції постало розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2001 року № 437-р «Про заходи щодо реалізації концепції державної регіональної політики», де було визначено наступні заходи:

- удосконалення механізмів державного стратегічного планування регіонального розвитку, системи загальнодержавного і регіонального прогнозування та планування соціально-економічного розвитку;
- підготовка необхідних проектів законів.

Виклад
основного матеріалу

Тобто реалізацію Концепції було зосереджено на соціально-економічному розвитку з метою забезпечення вступу України до ЄС. Організаційний аспект було покладено на Міністерство економіки та з питань європейської політики України (далі – Мінекономіки) та Міністерство юстиції України, місцеві органи влади. Згідно з Указом Президента України від 23 жовтня 2000 року на Мінекономіки було покладено питання регіонального розвитку.

Подальша реалізація Концепції здійснювалася в рамках розпорядження Президента України від 21 грудня 2001 року № 372/2001-рп «Про підготовку проекту Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки», де визначено, що «...Стратегія має бути спрямована на забезпечення сталого економічного зростання, ... передбачати заходи щодо створення реальних передумов та механізмів вступу України до Європейського Союзу...».

У подальшому Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 року № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» визначила для кожного регіону України пріоритетні напрями розвитку та зобов'язала місцеві органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя розробити Стратегії економічного та соціального розвитку на період до 2015 року. Організаційний та науково-методичний супровід розробки стратегій здійснювали Мінекономіки і відповідні підрозділи місцевих державних адміністрацій. Стратегії частково було розроблено в рамках проектів міжнародної технічної допомоги, власними силами регіонів, іноді звертаючись за допомогою до науковців.

У березні 2007 року було створено Міністерство регіонального розвитку та будівництва України (далі – Мінрегіонбуд) як спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань реалізації ДРП. За дорученням Кабінету Міністрів України у 2008 році Мінрегіонбудом розроблено проект нової Концепції ДРП, де акцентувалася увага на саморозвитку регіонів, що передбачає у свою чергу передачу на регіональний рівень відповідних завдань, повноважень і ресурсів. Разом з цією Концепцією було запропоновано і концепцію реформи місцевого самоврядування в Україні, а також паралельно було підготовлено законопроект «Про засади державної регіональної політики», який протягом 2008–2009 років тричі виносився на громадські обговорення.

Сьогодні регулювання питань формування та реалізації ДРП здійснюється на підставі наступних законів: «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про транскордонне співробітництво», «Про планування та забудову територій», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України», «Про Генеральну схему планування території України», «Про державні цільові програми», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Незважаючи на досить широкий перелік законів на сьогодні відсутній системоутворюючий закон, який би окреслив провідні засади формування та реалізації ДРП.

У 2010 році Мінрегіонбуд на основі проекту закону «Про засади державної регіональної політики» представив новий проект закону «Про основи державної регіональної політики», який до теперішнього часу знаходиться на етапі доопрацювання та представляє скорочену версію попереднього. Останній передбачає вдосконалення провідних засад ДРП для сучасних умов її реалізації.

Проведені заходи характерні для впровадження інновацій: організаційне та нормативно-правове забезпечення щодо здійснення інновацій. Кожен наступний етап інноваційного процесу потребує уточнення концептуальних засад його здійснення. Нині постає питання про необхідність та достатність обсягу концептуальних засад та їх змістовного наповнення, адекватних реаліям сьогодення та можливостям майбутнього. Посилаючись на визначення, наведені у великому тлумачному словнику сучасної української мови [1, с. 1035], поняття «політика» інтерпретується як загальний напрям, характер діяльності держави, певної політичної, громадської або іншої інституції.

Енциклопедичний словник з державного управління [2, с. 144] тлумачить поняття «державна політика» як запропонований курс діяльності уряду, системи органів державної влади згідно з визначеними цілями, напрямками, принципами, очікуваними результатами щодо розв'язання проблем у певній сфері суспільної практики. Вітчизняні та закордонні дослідники уточнюють тлумачення поняття «державна регіональна політика»:

- як сукупність державних заходів щодо досягнення певної просторово-виробничої рівноваги національного господарства (Нестерова А. Д.) [3];
- як сферу діяльності з управління політичним, економічним, соціальним і екологічним розвитком країни в просторовому, регіональному аспекті, яка відображає як взаємовідносини між державою і регіонами, так і регіонів між собою (Гладкий А. Ю. та Чистобаєв А. І.) [4, с. 19];
- як сукупність організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на поточні цілі держави та ефективний розвиток регіонів, раціональне використання ресурсів, створення сприятливих умов життєдіяльності людей, забезпечення екологічної безпеки довкілля (Беляєв О. О.) [5];
- як сферу діяльності з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни в регіональному аспекті відповідно до заздалегідь розробленої програми (Варналії З. С.) [6, с. 28];
- як систематизований вплив на регіони центрального уряду, а також його територіальних підрозділів (Романюк С. А.) [7, с. 9];
- у широкому розумінні як систему цілей і дій, що спрямовані на реалізацію інтересів держави щодо регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів, яка реалізується за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій (Долішній М. І.) [8, с. 17];
- як діяльність держави, спрямовану на адміністративно-економічну оптимізацію регіональної структури країни та відносин між центром і територіями з метою забезпечення збалансованого розвитку за рахунок максимально ефективного використання внутрішніх і заохочення зовнішніх ресурсів в умовах глобалізації міжнародної економіки (Семиноженко В. М. та Данилишин Б. П.) [9, с. 19].

На погляд авторів, наведені тлумачення надають лише узагальнене уявлення про змістовне наповнення ДРП. Огляд сучасних різновидів державних політик різного спрямування дозволяє синтезувати її узагальнену модель. Як правило, така модель концептуально окреслює наступні головні складові: формуючі засади, етапи реалізації та їх зміст, основні ресурси, механізми забезпечення, моніторинг реалізації, взаємодія з іншими політиками (рис. 1).

До формуючих засад відносяться: визначення основних термінів та обґрунтування необхідності конкретної політики, її мета, принципи, об'єкти та суб'єкти, діюча нормативно-правова база, особливості формування та реалізації, інше. Етапи реалізації та їх зміст логічно поєднують послідовність виконання сукупності заходів у часі і просторі. Розробка перших двох складових передбачає врахування основних ресурсів, задіяних для здійснення конкретної політики, механізми забезпечення та моніторинг її реалізації, узгодження взаємодії з іншими видами державної політики. Механізми забезпечення державної політики поєднують в собі: засоби та інструменти правового, економічного, інформаційного та інших характерів, стратегічного планування, максимізації переваг та мінімізації ризиків, узгодження інтересів, інституційного, гуманітарного, кадрового та фінансового забезпечення, інше. Моніторинг реалізації державної політики включає систему моніторингу та показники оцінки змін, формат наочного відображення поточного стану реалізації політики. Здійснення будь-

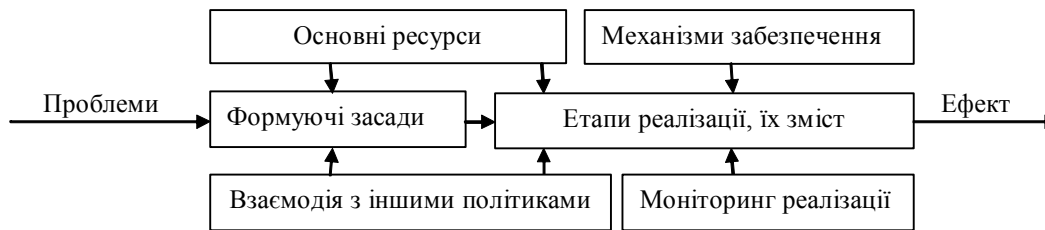

Рис.1. Складові державної політики та їх взаємодія

якої політики тісно пов'язано з іншими її видами, зокрема у сферах: економіки, місцевого самоврядування, державного управління, розвитку людського потенціалу, транскордонного співробітництва, іншого. Тому до складових необхідно віднести засоби та інструменти узгодження взаємодії конкретно визначеної політики з політиками в інших сферах, що і забезпечує складова щодо взаємодії з іншими політиками.

Наведені складові державної політики можуть бути запропоновані для розробки нової ДРП. Для реалії сьогодення більш докладного викладу потребують формуючі засади, зокрема принцип децентралізації щодо перерозподілу владних повноважень з питань розвитку територій між центральними, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з передачею відповідних ресурсів. Однак, реалізація цього принципу тісно пов'язана з адміністративною та адміністративно-територіальною, бюджетною, податковою та іншими видами реформ, що не знайшло чіткого віддзеркалення в проекті закону «Про основи державної регіональної політики». Поряд із перерозподілом владних повноважень потребує пріоритетного визначення перелік життєво необхідних регіональних ресурсів, передусім, збільшення фінансових можливостей територій у реалізації важливих інфраструктурних проектів. В той же час визначення фінансових ресурсів передбачає попереднє здійснення масштабної бюджетної та податкової реформ. Окрім того, необхідно посилити можливості регіонів щодо максимального використання внутрішнього потенціалу територій, поліпшення їх конкурентоспроможності за рахунок впровадження відповідних інститутів і механізмів.

У проекті закону «Про основи державної регіональної політики» суб'єктами інституційного забезпечення ДРП визначено: Кабінет Міністрів України, Державну координаційну раду, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, центральні органи виконавчої влади з питань економічної та фінансової політики, інші центральні органи виконавчої влади, діяльність яких законодавчо пов'язана з ДРП, Раду Міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та інші місцеві органи влади. Разом з тим, світова практика здійснення широкомасштабних змін свідчить про необхідність введення посади уповноваженого з питань ДРП у складі уряду, який наділяється широкими повноваженнями, безпосередньо підпорядкований прем'єр-міністру та забезпечений підтримкою спеціального підрозділу апарату уряду [10, с. 112–121]. Такий підхід застосовувався у Польщі, Словаччині та Угорщині, а в Австрії, Болгарії, Великобританії та Латвії використовувалася посада керівника апарату уряду також за підтримки спеціального підрозділу урядового апарату. На теперішній час така посада визначена і в уряді України у статусі віце-прем'єра з питань реалізації ДРП. Очевидно зазначена посада повинна бути прописана у згаданому вище проекті закону.

Привертають увагу питання моніторингу реалізації ДРП, зокрема щодо цільових показників, що зазначені у згаданому проекті закону та характеризують динаміку індексу регіонального людського розвитку, вартості робочої сили, землі, об'єктів нерухомості, міграцію населення та інші. На наш погляд зазначені показники не повною мірою відображають принцип сталого розвитку як поєднання економічних, соціальних, екологічних, гуманітарних та інших інтересів для більш пов-

ного задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь. Сталий розвиток передбачає збалансованість у трикутнику природа-населення-економіка. Тому цільовий орієнтир має виражатися інтегральним показником рівня розвиненості території у контексті реалізації ДРП як сукупність його складових, що характеризують: якість життя населення певної території; якість навколишнього природного середовища; еколого-економічну ефективність виробництва і споживання.

Наочне уявлення про стан здійснення зазначеної політики може надати уніфікована матриця, що віддзеркалює у трьох координатах інтегральний показник, види змін та характер управлінських рішень, що потрібно прийняти. Залежно від значення інтегрального показника стан здійснення державної регіональної політики може позначатися як бажаний, сприятливий, задовільний, загрозливий та критичний. Відповідно управлінські рішення можуть мати контролюючий, нормуючий, регулюючий, тактико-стратегічний та стратегічний характер.

Бажано в проекті закону «Про основи державної регіональної політики» наголосити на етапах здійснення ДРП та використанні елементів державного стратегічного планування з метою визначення заходів, етапів та умов їх реалізації у визначені терміни, ресурсів та відповідальних. Можна припустити, що етапи реалізації ДРП за характером повинні поділятися на підготовчо-перехідні, функціонування та подальшого розвитку. При цьому необхідно врахувати, що виконання етапів можливо за умови спільних зусиль держави, регіонів, територіальних громад, а також активної участі науки, освіти, виробництва, фінансових, політичних та громадських структур, відповідного інституційного забезпечення. Напевне потрібно в зазначеному проекті закону передбачити поетапне його корегування відповідно до нових умов та можливостей реалізації ДРП.

З огляду на властивості інноваційного процесу кожний етап здійснення інновації повинен супроводжуватися інтенсивними комунікаційними заходами з метою зменшення невизначеностей. Безумовно, найбільша інтенсивність соціалізації повинна започатковувати кожний етап з метою формування у суспільстві бачення його змісту та шляхів здійснення, залучення всіх зусиль і ресурсів на розв'язання гострих проблем, що перешкоджають цьому процесу. У цьому контексті вагомим значення набуває освіта, зокрема державно-управлінська, як інститут соціалізації регіональної ідеї та підготовки кадрового складу з питань формування та реалізації ДРП. Цьому питанню присвячена стаття 18 проекту закону «Про основи державної регіональної політики», де питання підготовки кадрів зводиться до удосконалення підготовки фахівців, їх стажування та міжрегіональної ротации, розвитку системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів органів місцевого самоврядування.

Підготовка та впровадження вузькоспеціалізованих реформ в Нідерландах, Словаччині, Угорщині, Франції, Чехії, Великобританії, Новій Зеландії, Фінляндії, Болгарії та інших країн забезпечувалася одним із центральних органів виконавчої влади, наприклад: спеціально уповноваженим центральним органом влади, міністерствами внутрішніх справ або фінансів, іншим. Такий підхід можливий і при впровадженні середньо- або широкомасштабних реформ, але при наявності особливо потужного кадрового складу визначеного центрального органу влади щодо формування та реалізації ДРП. Зазначе-

ний досвід доцільно було би врахувати в проекті закону «Про основи державної регіональної політики», у частині, що стосується як інституційного, так і кадрового забезпечення ДРП.

У цьому контексті доцільно навести висловлення Президента України В. Ф. Януковича – «Ми будемо робити все, щоб нові кадри, нові обличчя вже найближчим часом з'явилися у всіх ланках управління державою». Цієї ж думки дотримується Прем'єр-міністр України М. Я. Азаров – «Нову Україну можуть будувати лише люди, навчені новим технологіям в усіх сферах життєдіяльності, люди, які мислять по-новому, люди, в яких виховано високі морально-вольові якості. Інвестиції в розум, безумовно, найуспішніші інвестиції в сучасному світі».

Як свідчить закордонний досвід, провідну роль у широкомасштабних змінах відіграють «лідери змін». Тобто мова йдеться про формування прошарку вищих державних службовців, які бажають та здатні стати «лідерами змін» щодо реалізації ДРП. Нові лідери мають володіти низкою професійних та людських якостей, таких як рішучість, стратегічне мислення, відкритість, людяність, здатність до навчання, об'єктивність, толерантність тощо. Зазначене утворює необхідність доповнення переліку принципів ДРП принципом формування управлінської еліти інноваційного складу.

Окрім зазначеного, постає питання щодо визначення переліку посад, за якими передбачається інноваційно-орієнтована підготовка та її змістовне наповнення. Набутий досвід показує, що до розробки і реалізації ДРП залучені провідні підрозділи Мінекономіки, Мінрегіонбуду, а на регіональному рівні головні управління економіки, зовнішньоекономічних зв'язків та європейської інтеграції, капітального будівництва обласних державних адміністрацій, відповідні підрозділи Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, інші. Зазначене окреслює перелік першочергових посадовців, що потребують інноваційно-орієнтованої підготовки.

Відповідно постає питання про визначення навчальних потреб з питань інноваційно-орієнтованої підготовки, які можна виявити шляхом аналізу програм соціально-економічного розвитку регіонів. Переважна більшість їх недоліків полягає у відсутності [11, с. 163–164]: чіткості визначення термінів реалізації заходів; врахування сучасних тенденцій світової економіки, глобалізації і інтеграції; інвестиційно-інноваційних аспектів; чіткого механізму моніторингу, уніфікованих показників оцінювання та використання сучасних інформаційних технологій, єдиної методики визначення економічної ефективності реалізації програм; відповідальних виконавців на рівні підрозділів облдержадміністрацій. Наведений аналіз вказує, що інноваційно-орієнтоване професійне навчання має бути спрямоване на практичне оволодіння інструментами:

- проектного менеджменту як засобу управління змістом заходів, ресурсами, вартістю, якістю, ризиками, розподілом відповідальних та контролю;
- бенчмаркінгу як засобу підвищення результативності стратегічного планування шляхом впровадження найкращого досвіду управління у власну діяльність;
- реінжинірингу як засобу кардинального переосмислення діяльності та вироблення відповідних дій для досягнення значних змін у результативності владних органів: раціональний перерозподіл функцій та повноважень між підрозділами органів публічного управління;
- територіального маркетингу як засобу формування привабливості регіону з метою досягнення споживчої переваги території: розвиток існуючих та надходження до території нових людських, фінансових, матеріальних ресурсів;
- електронного врядування як засобу узгодження цілей, пріоритетів і дій органів публічного управління та інших суб'єктів регіонального середовища;
- аутсорсингу як засобу заощадливого використання фінансів, якісного надання послуг шляхом передачі

неосновних функцій управління стороннім організаціям, зокрема щодо інформаційно-аналітичного супроводу розробки та реалізації програм регіонального розвитку, інше.

Зазначений перелік інноваційних інструментів не є закритим, його розширення можливо на підставі освоєння існуючих та появи нових технологій управління.

Таким чином, виходячи з основних ознак здійснення ДРП, її можна розглядати як національний проект інноваційного характеру: наявність якісних змін, масштабності їх поширення та закріплення у суспільстві. Спираючись на думку нобелівського лауреата С. Кузнеця щодо епохальної інновації, можна припустити, що впровадження ДРП призведе до значних соціокультурних змін і утворення регіональної складової у новому типі цивілізації. Запровадження такого типу нововведення викличе кластер базисних та множини удосконалюючих інновацій, що нині спостерігається у сфері державного управління.

Ефективне впровадження ДРП можливо на підставі: формуючих її засад; поетапного виконання сукупності заходів організаційного, правового, економічного та інформаційного характерів; визначення відповідних механізмів та ресурсів; узгодження взаємодії з державними політиками в інших сферах: адміністративній, адміністративно-територіальній, ресурсній, бюджетній та податковій. Провідна роль у впровадженні ДРП належить організаційно-правовому механізму за наявності спеціально уповноважено центрального органу влади та лідера змін у якості уповноваженого посадовця в Уряді України.

Ключова роль у радикальних змінах належить спеціально підготовленому людському ресурсу, який повинен володіти вміннями управління змінами, сучасними управлінськими інструментами, зокрема: проектного менеджменту, бенчмаркінгу, реінжинірингу, територіального маркетингу, електронного врядування, аутсорсингу, іншими. Прискорене їх впровадження у діяльність органів публічного управління можливо за підтримки керівництва, усвідомлення в їх потребі державними службовцями і їх готовності до нових умов роботи.

Література.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
2. Енциклопедичний словник з державного управління / Уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820 с.
3. Нестерова А. Д. Государственная региональная политика / А. Д. Нестерова. – Режим доступу: http://society.polbu.ru/nesterova_gosreg/ch09_i.html.
4. Гладкий Ю. Н., Чистобаев А. И. Основы региональной политики: Учебник. – СПб, 1998. – 322 с.
5. Беляев О. О. Региональна економічна політика / О. О. Беляев та ін. Режим доступу: <http://pidruchniki.com.ua/18421120/ekonomika>.
6. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
7. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження: Монографія. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 328 с.
8. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети – К.: Наукова думка, 2006. – 402 с.
9. Семиноженко В. П., Данилишин Б. М. Новий регіоналізм. – К.: Наукова думка, 2005. – 423 с.
10. Кравченко С. О. Державно-управлінські реформи: теоретико-методологічне обґрунтування та напрями впровадження: монографія. – К.: НАДУ, 2008. – 296 с.
11. Федорчак О. В. Упровадження інноваційного механізму управління у діяльність обласних державних адміністрацій: дис. ... к. держ. упр. / О. В. Федорчак. – Львів, 2010. – 245 с.